

УДК:37.013

INGLIZ TILINI O'RGANISHDA ASPEKTUAL MUNOSABATLARNI IFODA ETISH

Xojiboyeva Ma'mura Zakirovna

Jizzakh state pedagogical institut called Abdulla Kadiriy

The faculty of foreign languages and literature

Аннотация

Ushbu maqola ingliz tilini o'rganishda aspekt munosabatlarining ifodasi haqida ma'lumot beradi, unda ikki til turining toifalari, boshqa bevosita bog'liq grammatik toifalar, shuningdek leksik va morfologik birliklarning o'zaro bog'liqligi yoritilgan.

Аннотация.

В данной статье представлена информация о выражении аспектных отношений в изучении английского языка, в которой освещаются взаимосвязь категорий двух языковых типов, других непосредственно связанных грамматических категорий, а также лексических и морфологических единиц.

Калит so`zlar: Aspektual, leksik, zamonaviy tizim, zamonaviy shakllar, morfologik, grammatik, kategoriya.

Ключевые слова: Аспектуальные, лексические, современная система, современные формы, морфологические, грамматические, категориальные

Aspektual munosabatlarni ifoda etish chet tillarini o'rganishda va ayniqsa bir tildan boshqasiga tarjima qilishda qiyin masalalardan biridir. Muammo nafaqat ikki til turlarining toifalari, balki u bilan bevosita yoki bilvosita bog'liq bo'lgan boshqa grammatik kategoriyalar, shuningdek leksik va morfologik birliklarning o'zaro bog'liqligini tushunishdir ushbu maqolada boshlang'ich, delimitativ, terminativ va yakuniy harakat usullarini bildiruvchi mukammal rus fe'llarining aspektual ma'nolarini ingliz tilida etkazish usullari ko'rib chiqiladi.

Uzoq vaqt davomida turlarning toifasi (aspektuallik toifasi) birinchi navbatda slavyan tillarining o'ziga xos xususiyati deb hisoblangan va boshqa tillardagi aspektuallik slavyan modeli fonida ko'rib chiqilgan. So'nggi o'n yilliklarda turlarni ko'rib chiqish burchagi biroz o'zgardi, qiyosiy va tipologik yondashuvlarga asoslangan aspektuallik bo'yicha yangi asarlar paydo bo'ldi, unda dunyo tillaridagi aspektual tizimlarning xilma-xilligi tasvirlangan. Bugungi kunda slavyan turining turi mavjud bo'lgan aspektual tizimlardan biri ekanligi odatda qabul qilinadi.

Ingliz tilidagi aspektual ma'nolar sirt ustida yotmaydi. aspektual ma'nolar printsiplial jihatdan vaqtinchalik ma'nolarga eng yaqin va ba'zi tillarda ular bir-biri bilan eng yaqin aloqada bo'lishadi, shuning uchun ular orasidagi chegarani chizish ba'zan qiyin bo'lishi mumkin. Bu kabi "yagona zamonaviy tizim yoki, hech bo'lmaganda, ushbu tillarning fe'lida gibrilid zamonaviy shakllanishlar mavjudligi" haqida gapirganda.[1]

Bu ingliz tilida ham shunday. Rus tilidan farqli o'laroq, bu erda perfektsionizatsiya imperfektsionizatsiya affiksatsiya jarayonlari bilan rasmiy ravishda bog'liq, ingliz tilida aspektual ma'nolar to'liq grammatiklashtirilmagan va ular odatda vaqtinchalik shakllar bilan rasmiy ravishda bog'liqdir. Zamonaviy rus anglistikasida "zamonaviy tizim", "zamonaviy shakllar" atamalari, asosan, qarashlar tufayli qabul qilinadi.¹

Ingliz tili uchun munozarali nafaqat morfologik shakllarning aspektuallikka bog'liqligi, balki semantik aspektual inventarizatsiyaning o'zi ("turlar" soni yoki muhim aspektual ma'nolar) ham davom etmoqda. Ushbu tadqiqot uchun aspektuallikni fe'lning grammatik kategoriyasi sifatida, aspektuallikni fe'llarning leksik-grammatik tabiati sifatida va aspektuallikni jumlaning semantik tuzilishining bir qismi sifatida, ya'ni nafaqat fe'l toifalarining ma'nosini hisobga oladigan semantik talqin natijasi sifatida ajratish zarur. Rus aspektualligi singari, ushbu toifani ingliz tilida funktsional-semantik maydon shaklida taqdim etish qulay. Aspektuallik grammatik kategoriya sifatida aspektuallik markaziga mos keladi va fe'llarning aspektual (aksionerlik) leksik va grammatik xususiyatlari va boshqa vositalar atrofga qarab joylashtiriladi. Ingliz tilidagi aspektuallikning FSP, ehtimol politsentrik sifatida ifodalanishi kerak. Markazlar soni ajratilgan aspekt kategoriyalari soniga bog'liq bo'lib, unda olimlarning qarashlari juda xilma-xildir.

Ingliz tili uchun munozarali nafaqat morfologik shakllarning aspektuallikka bog'liqligi, balki semantik aspektual inventarizatsiyaning o'zi ("turlar" soni yoki muhim aspektual ma'nolar) ham davom etmoqda. Ushbu tadqiqot uchun aspektuallikni fe'lning grammatik kategoriyasi sifatida, aspektuallikni fe'llarning leksik-grammatik tabiati sifatida va aspektuallikni jumlaning semantik tuzilishining bir qismi sifatida, ya'ni nafaqat fe'l toifalarining ma'nosini hisobga oladigan semantik talqin natijasi sifatida ajratish zarur.[2]

Rus aspektualligi singari, ushbu toifani ingliz tilida funktsional-semantik maydon shaklida taqdim etish qulay. Aspektuallik grammatik kategoriya sifatida aspektuallik markaziga mos keladi va fe'llarning aspektual (aksionerlik) leksik va grammatik

¹ И. П. Ивановой (Иванова 1961:158-182).

xususiyatlari va boshqa vositalar atrofga qarab joylashtiriladi. Ingliz tilidagi aspektuallikning, ehtimol politsentrik sifatida ifodalanishi kerak. Markazlar soni ajratilgan aspekt kategoriyalari soniga bog'liq bo'lib, unda olimlarning qarashlari juda xilma-xildir.

Birinchiidan, "grammatik kategoriya"nimani anglatishini aniqlaymiz. Rus aspektologik an'alariga ko'ra, aspektuallik kategoriyasining grammatik ifodasi sifatida ma'lum shakllarni tan olish uchun quyidagilar zarur:

- 1) majburiy ifoda (lug'at birligidan foydalanish mumkin emas);
- 2) morfologik shakllarning muntazamligi;
- 3) murakkab bo'lmagan sof turdagi qarama-qarshilik ehtimoli leksik farqlar.

Ingliz tilida fe'llarning uchta toifasi an'anaviy ravishda hozirgi, o'tmish va kelajak zamonlarida morfologik paradigmalarda bilan ajralib turadi: oddiy (Indefinite), doimiy (progressiv), mukammal. Bundan tashqari, rasmiy ravishda va qiymat bo'yicha ikkita bitning xususiyatlarini birlashtirgan Perfect Continuous toifasi mavjud.

Ularda vaqtinchalik, aspektual va taksilar qiymatining taqsimlanishi har xil baholanadi. Ingliz grammatikasi mualliflari ikki turni ajratib ko'rsatishadi: mukammal va progressive "aspect is a grammatical category referring to the way that the time of the situation is viewed by the speaker or writer; the aspect is indicated by a combination of auxiliary and verb form". Greenbaum turlar toifasini quyidagicha belgilaydi: nufuzli Kembrij ingliz tili grammatikasida turlarning ta'rifi ushbu toifalarning ma'nosini bevosita aks ettiradi: "Aspect indicates the speaker's perspective on time as indicated in a verb phrase, particularly whether the action is treated as finished or as still in progress or still relevant to the moment of speaking"²

Rus va ingliz tillarining aspekt-vaqtinchalik majmuasida taqdim etilgan munosabatlarning qiyosiy jihatidan o'rganish ilmiy jihatdan istiqbolli ko'rinadi, chunki bu turli tillarda vaqt g'oyasining mazmuni va ko'p qirrali namoyon bo'lishining noaniqligini kuzatishga imkon beradi. Aspektuallik maydonining mazmuni rejasi, harakat yo'nalishini aks ettirish tamoyillari, shuningdek, rus va ingliz tillari kabi har xil turdagi tillarda aspektual semantikani ifodalashga qaratilgan bir darajali va ko'p darajali vositalar ko'rib chiqiladi.

² (Carter, McCarthy 2006: 892). Два вида выделяют также Дж. Лич и Я. Свартвик (Leech 1971: vii, 14-18, 30; Leech, Svartvik 2002: 66-83).

Aspektual munosabatlarni matnli amalga oshirishga murojaat qilish ularning tavsifi rasmini to'ldirishga, rus birliklarini aspektual semantikadan ingliz tiliga tarjima qilishning ekvivalentligiga erishish yo'llarini aniqlashga imkon beradi.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, rus va ingliz fe'llari bilan ifodalangan aspekt munosabatlarining mazmuni va hajmining umumiy xususiyatlarini ta'kidlash kerak, Ular harakatning cheklanganligi, uning to'liqligi, to'liqsizligi, birlik, ko'pligi va boshqalar bilan tavsiflanadi. Biroq, aspektuallikning mazmunli tomonining o'xshashligiga qaramay, rus va ingliz tillari ushbu ma'nolarni etkazish vositalarining turli xil kombinatsiyalari bilan ajralib turadi, ular harakatni nomlashning umumiy lingvistik tamoyillari va uni harakat semantikasi tilida (grammatik, leksik) taqdim etish bilan bevosita bog'liqdir.

Adabiyotlar.

1. Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. Л. : Наука, 1987. 347 с.
2. Бондарко А.В., Буланин ЛЛ. Русский глагол. М. : Просвещение, 1967. 192 с.
4. Храковский В.С. Взаимодействие грамматических категорий глагола (опыт анализа) // Вопросы языкознания. 1990. № 5. С. 45-80.
5. Гуревич В.В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков. М. : Наука, 2010.